

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Микола БУТКО, Олександра ХОМИК

ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ АСИМЕТРІЇ

Обґрунтовано, що неоднорідність та асиметрія регіонального економічного простору є вагомим чинником рівня ефективності національної економіки. Проаналізовано відмінності у рівні розвитку регіонів України. Розроблено рекомендації щодо формування державної регіональної політики в умовах поглиблення просторової асиметрії.

Ключові слова: просторова асиметрія, державна регіональна політика, регіональний розвиток, територіальне вирівнювання.

Для соціально-економічного розвитку практично будь-якої країни світу характерні територіальні відмінності. У зв'язку з цим *важливої ролі набуває* державна регіональна політика, яка має бути спрямована на недопущення критичних рівнів міжрегіональної диференціації та на стимулювання розвитку регіонів. Адже поглиблення міжрегіональної асиметрії не лише загрожує виникненню депресивних територій, а й погіршує макроекономічну ситуацію в країні загалом і спричинює соціальну напругу.

Європейський Союз вже має певні напрацювання із вирівнювання регіонального розвитку, де політика останніх років характеризується переходом від прямого фінансування економічно відсталих регіонів до стимулювання їх саморозвитку за допомогою ринкових методів господарювання і інфраструктурного забезпечення. Досвід Європейського Союзу може бути корисним для України, якій поки що не вдалося призупинити поглиблення регіональної асиметрії та сформувати цілісну законодавчо визначену систему державної регіональної політики.

Перше фундаментальне уявлення про регіональні проблеми, політику, продуктивні сили, соціальні процеси на теренах колишнього СРСР подав академік М. М. Некрасов у монографії "Регіональна економіка. Теорія, проблеми, методи". Пізніше академік А. М. Румянцев продовжив дослідження у цьому напрямку, а академік М. Г. Чумаченко сформулював новий науковий напрям, зокрема теорію економіки регіону [1]. Сучасним проблемам регіональної політики, соціально-економічного розвитку регіонів, у тому числі регіональної асиметрії, *присвячені праці* О. М. Алімова, І. К. Бистрякова, Б. В. Буркинського, З. Варналія, В. М. Геєця, З. В. Герасимчук, М. І. Долішнього, Б. М. Данилишина, С. І. Дорогунцова, В. І. Захарченка, В. С. Кравціва, І. І. Лукінова, А. Ф. Мельник, В. К. Симоненка, Д. М. Стеценка, Л. Г. Чернюк, Л. Т. Шевчук, В. П. Удовиченка та інших.

Метою статті є аналіз причин поглиблення міжрегіональної асиметрії регіонального ландшафту, а також пошук шляхів підвищення конкурентоспроможності регіонів України у контексті європейської інтеграції.

© Микола Бутко, Олександра Хомик, 2012.

Неоднорідність та асиметрія регіонального економічного простору є вагомими чинниками рівня ефективності національної економіки загалом, формування соціальної комфортності в суспільстві, збереження навколишнього природного середовища для наступних поколінь у контексті стратегії сталого розвитку регіонів та держави.

Міжрегіональна диференціація зумовлюється комплексом різноманітних чинників – історичних, економічних, демографічних, географічних, політичних тощо і, як свідчить зарубіжний досвід, властива практично всім країнам. При цьому важлива роль у подоланні міжрегіональних відмінностей належить інструментам державного регулювання – від створення умов для зростання й розвитку всього господарства, прогресивних структурних зрушень до забезпечення територіальної соціально-економічної однорідності, дотримання визначених стандартів рівня життя населення.

Вирівнювання розвитку регіонів є важливим аспектом європейської регіональної політики. Політика зближення, яка проводиться Європейським Союзом і передбачає підтримку економічного розвитку на рівні окремих регіонів і секторів, в останні 20 років була важливим фактором, який допомагав проблемним регіонам конкурувати на Єдиному європейському ринку і наздогнати більш розвинені території. Разом з тим, з прийняттям Лісабонської стратегії, яка визначила економічне зростання і створення робочих місць найвищими пріоритетами ЄС, новий регіоналізм, окрім вирівнювання в досягненні середніх показників, орієнтується і на мобілізацію власного потенціалу територій, реалізуючи принцип перетворення проблем у можливості.

Європейська регіональна політика формується 7-річними періодами і на 2007–2013 рр. має три основні спрямування: конвергенція, або сприяння економічному зближенню з метою допомоги менш розвиненим регіонам (які розташовані переважно в нових країнах-учасниках) зменшити своє відставання від більш розвинених країн; покращення регіональної конкурентоспроможності та зайнятості; європейська територіальна кооперація – сприяння співпраці між регіонами і країнами з метою зменшення економічного значення національних кордонів (табл. 1).

Таблиця 1

**Цілі європейської регіональної політики на 2007–2013 рр.
та участь структурних фондів у їх реалізації**

Цілі	Структурні фонди		
Конвергенція	ERDF	ESF	Cohesion Fund
Регіональна конкурентоспроможність та зайнятість	ERDF	ESF	
Європейська територіальна кооперація	ERDF		

Примітка. Наведено за джерелом [2].

Також існують три основних джерела фінансування, які були створені в різний час у процесі розвитку ЄС. Це фонд європейського регіонального розвитку (European Regional Development Fund, ERDF), який зосереджується на ініціативах, пов'язаних з економічним зростанням, зайнятістю, конкурентоспроможністю, в т. ч. інвестиціях в інфраструктуру; фонд згуртування (Cohesion Fund) – зосереджується на транспортній та екологічній інфраструктурах, у першу чергу, загальноєвропейських масштабів, а також енергоефективних проектах, у т. ч. на використанні поновлюваних джерел енергії; європейський соціальний фонд (European Social Fund, ESF) – спрямовується на інвестиції в людський капітал у сфері освіти і професійної підготовки [2].

Поетапне зменшення рівня територіальної диференціації економічного розвитку регіонів є одним з основних завдань регіональної політики і для України. Поглиблення

регіональних диспропорцій перешкоджає здійсненню єдиної економічної та соціальної політики в державі, не дає змоги використовувати переваги територіального поділу праці, спеціалізації та кооперування, супроводжується послабленням міжрегіональних економічних зв'язків, не дає можливості повною мірою використовувати потенціал міжрегіонального та прикордонного співробітництва, перешкоджає вирішенню екологічних проблем тощо.

Необхідною умовою формування напрямів державної регіональної політики є якісне та об'єктивне оцінювання сучасного стану та потенціалу регіонів, виявлення загальних тенденцій розвитку соціально-економічних процесів і глибини міжрегіональної диференціації з метою прийняття управлінських рішень, спрямованих на її подолання. Постановою Кабінету Міністрів України № 476 від 20 травня 2009 р. запроваджено оцінювання міжрегіональної і внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів і затверджено Методику її проведення.

Результати оцінювання, проведеного у 2008–2010 рр., свідчать про подальше поглиблення регіональних відмінностей, у першу чергу, за групою економічних показників; регіони суттєво відрізняються за рівнем інвестиційної привабливості; зберігаються істотні відмінності за рівнем надходжень до місцевих бюджетів і за основними параметрами соціального розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

**Основні показники економічного розвитку регіонів України
(на одну особу, грн.)**

	Валовий регіональний продукт		Промислова продукція		Продукція сільського господарства		Інвестиції в основний капітал		Іноземні інвестиції, на кінець року	
	2008	2009	2009	2010	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Автономна Республіка Крим	13898	13933	7281,8	8170,9	1887	1808	2828,3	3467,3	367,0	417,0
Вінницька	12061	12145	8741,3	10962,5	3721	3744	1620,0	2290,8	112,0	129,7
Волинська	12340	11796	6268,1	7783,0	2856	2906	2335,7	1682,6	321,6	332,8
Дніпропетровська	30198	27737	33132,8	49724,3	1890	1921	3942,9	3760,3	2098,5	2239,7
Донецька	26028	23137	31437,5	45825,0	1103	1132	2904,5	2495,5	366,1	464,8
Житомирська	11545	11419	7845,0	9600,2	2555	2568	1780,6	2352,8	184,4	192,3
Закарпатська	10626	10081	4622,1	5594,6	1780	1728	1542,5	1745,5	293,0	291,7
Запорізька	23232	20614	29229,9	37085,4	1942	1994	2561,0	4062,9	504,6	520,5
Івано-Франківська	12940	12485	8100,9	9862,9	1852	1864	2501,1	3094,3	460,8	393,9
Київська	20593	21769	17691,2	22228,5	1473	1460	5791,4	6571,3	887,4	935,3
Кіровоградська	13515	13096	7520,6	9651,2	3614	3716	2722,6	2422,0	81,3	65,0
Луганська	18338	16562	25022,1	32115,6	1165	1068	1889,2	2048,7	275,0	274,7
Львівська	13902	14093	8438,2	10131,6	1713	1642	2648,2	3187,6	473,2	503,7
Миколаївська	16175	17050	14201,0	15657,8	2857	2899	3374,1	3184,1	136,5	152,8
Одеська	19638	20341	11067,5	13049,3	1772	1942	4183,7	3366,8	437,7	472,9
Полтавська	22476	22337	25907,8	39660,6	3786	3411	5135,3	4924,6	301,0	357,7
Рівненська	12217	11699	7807,9	10709,4	2520	2568	2344,0	2012,5	267,4	264,5
Сумська	13622	13631	10500,8	12550,2	2684	2437	1858,3	1908,5	207,1	307,0
Тернопільська	9688	10240	4777,9	5043,7	2846	2707	1312,4	1947,4	61,1	60,1
Харківська	21294	21228	16043,4	18980,4	1794	1598	3012,6	2658,4	754,6	985,0
Херсонська	11944	12256	7338,1	8672,3	3674	3803	1906,2	1545,6	180,3	186,2
Хмельницька	11932	11780	7581,1	8861,3	3133	3136	2601,3	2194,0	164,5	138,3
Черкаська	14581	14393	13980,8	18538,8	5196	5460	2345,8	2174,1	171,6	223,0
Чернівецька	9771	9383	3304,4	3461,8	2283	2354	2887,3	2016,2	68,6	69,1
Чернігівська	13213	13121	9476,3	11003,1	3331	2916	1434,7	1603,3	80,2	86,7
м.Київ	61592	61088	41219,5	52560,5			10324,6	9386,6	7031,9	7946,2
м.Севастополь	16592	16966	7934,4	15650,8			3929,6	4365,4	419,9	429,9
Україна	20495	19832	17513,4	23263,9	2217	2192	3308,6	3297,6	873,1	978,5

Примітка. Складено з використанням інформації Державної служби статистики України [3].

Кризові явища в економіці дещо уповільнили зростання міжрегіональної асиметрії у 2009 р., причому за рахунок наближення регіонів-лідерів до відсталих регіонів, а не навпаки, тобто криза більшою мірою вплинула на регіони із найвищими показниками розвитку і на ті, що мають структуру господарства спрямовану переважно на експорт. Наприклад, за найбільш узагальнюючим показником – обсягом валового регіонального продукту на особу співвідношення у 2009 р. зросло до 6,5 разу проти 6,4 разу у 2008 р. (без урахування міста Києва диспропорції становили відповідно 3,1 разу проти 3,0 разу). У 2000 р. рівень диференціації (за показником валової доданої вартості у розрахунку на особу) становив 4,2 разу. Найвищий рівень зазначеного показника серед регіонів зафіксований у Києві (61088 грн.), серед областей – у Дніпропетровській (27737 грн.), найнижчий – у Чернівецькій області (9383 грн.). У 2009 р. п'ять регіонів-лідерів – м. Київ, Донецька, Дніпропетровська, Харківська та Одеська області – формували 51,9% від сумарного ВРП України, тоді як у 2000 р. – 44,5% [3].

Натомість за результатами 2010 р. диспропорційність за основними показниками соціально-економічного розвитку у розрахунку на особу знову збільшилась. Обсяг реалізованої промислової продукції у 2010 р. найбільшим був у м. Києві (52560,5 грн.), найменшим – у Чернівецькій області (3461,8 грн.). Співвідношення його максимального і мінімального значення становило 14,5 разу проти 12,4 у 2009 р. та 2000 р., причому порівняно з 2000 р. лідерство по промислового виробництва, очевидно із врахуванням обсягів структурних підрозділів, розташованих в інших регіонах, перейшло від традиційних індустріальних регіонів до міста Києва. Крім цього, протягом останніх двох років відбулось поглиблення територіальних диспропорцій за обсягом валової продукції сільського господарства (з 4,7 разу у 2009 р. до 5,1 разу у 2010 р.), за обсягом виконаних будівельних робіт (з 11,2 разу у 2009 р. до 12,9 разу у 2010 р.), обсягом експорту (з 20,95 разу у 2009 р. до 25,6 разу у 2010 р.) [3].

Критичних розмірів набули міжрегіональні диспропорції за обсягом прямих іноземних інвестицій, який найбільш точно характеризує рівень інвестиційної привабливості територій. У 2010 р. співвідношення максимального (м. Київ – 7946,2 дол. США) до мінімального (Тернопільська обл. – 60,1 дол. США) значення цього показника перевищило 130 раз проти 115 у 2009 р. Майже половина (48,9%) усіх іноземних інвестицій сконцентровано у м. Києві, 16,7% – у Дніпропетровській області, відповідно 6,1% та 4,6% – у Харківській та Донецькій областях. Місто Київ є лідером і за обсягом інвестицій в основний капітал на особу (9386,6 грн.), хоча його співвідношення з регіоном, що мав найменше значення цього показника (Херсонська область – 1545,6 грн.), зменшилося у 2010 р. до 6,1 разу проти 7,9 разу у 2009 р. [3].

Очевидно, що інвестиції спрямовуються переважно до регіонів, у яких сконцентровані виробничі ресурси, наявна порівняно розвинена інфраструктура та є позитивний досвід у впровадженні значних інвестиційних проектів.

Натомість за соціальними показниками рівень регіональної асиметрії має менші значення, хоча вони суттєво впливають на рівень життя населення, адже порогові значення рівня територіальної диференціації соціальних показників повинні бути набагато меншими за економічні через можливі гострі соціальні наслідки (табл. 3).

За рівнем середньомісячної заробітної плати співвідношення максимального і мінімального значень становить 2,1 разу, причому середній у країні рівень заробітної плати перевищили лише 4 області (Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Київська) та місто Київ. За рівнем безробіття населення максимальне значення перевищило мінімальне в 2 рази, середнім розміром пенсій та забезпечення населення житлом – у 1,6 разу.

Таблиця 3

Основні показники соціального розвитку регіонів України

	Рівень безробіття (за методологією МОП) у % до економічно- активного населення у віці 15–70 років		Середньомісячна заробітна плата, гривень		Забезпечення населення житлом, м ² на особу	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Автономна Республіка Крим	6,8	6,2	1707	1991	19,7	19,7
Вінницька	10,6	10,0	1511	1782	26,5	26,7
Волинська	9,4	8,5	1427	1692	20,3	20,5
Дніпропетровська	7,8	7,1	1963	2369	23,2	23,3
Донецька	9,4	8,4	2116	2549	22,4	22,7
Житомирська	10,7	9,8	1493	1785	24,4	24,6
Закарпатська	9,9	8,7	1562	1846	22,4	22,6
Запорізька	8,1	7,5	1843	2187	22,2	22,4
Івано-Франківська	9,0	8,2	1627	1927	23,1	23,6
Київська	8,1	7,3	1987	2295	30,6	31,6
Кіровоградська	9,9	8,9	1537	1815	24,3	24,5
Луганська	7,7	7,2	1873	2271	23,6	23,8
Львівська	8,5	7,8	1667	1942	20,8	21,2
Миколаївська	9,3	8,4	1806	2122	21,6	21,7
Одеська	6,8	6,1	1787	2046	22,1	22,2
Полтавська	10,2	9,7	1733	2102	24,6	24,7
Рівненська	12,7	11,4	1614	1960	20,9	21,1
Сумська	11,1	10,6	1593	1866	23,0	23,1
Тернопільська	11,3	10,5	1412	1659	22,7	22,9
Харківська	7,7	7,2	1804	2060	22,6	22,9
Херсонська	9,5	8,6	1482	1733	23,1	23,5
Хмельницька	9,5	8,6	1521	1786	24,6	25,0
Черкаська	10,8	9,9	1532	1835	26,2	26,2
Чернівецька	9,4	8,5	1523	1772	22,3	22,6
Чернігівська	11,1	10,5	1465	1711	25,3	25,6
м.Київ	6,5	5,8	3161	3431	20,9	21,0
м.Севастополь	6,7	6,0	1882	2167	21,2	22,0
Україна	8,8	8,1	1906	2239	23,0	23,3

Примітка. Складено з використанням інформації Державної служби статистики України [3].

Результати оцінювання засвідчили, крім посилення диференціації, про поступове переміщення центру ваги економічного розвитку до столиці – із 15 показників, за якими здійснюється оцінювання, місто Київ має найкращі значення за 11-ма, і робить найбільший внесок як у формування економічних показників, так і бюджетних надходжень, а також характеризується найвищими показниками рівня життя населення (табл. 4).

Проблема загострюється також тим, що територіальна асиметрія характерна і для субрегіонального рівня щодо практично всіх таксономічних одиниць.

Державна регіональна політика має спрямовуватись на забезпечення збалансованого розвитку територій та вирівнювання територіальних диспропорцій, для чого необхідна відповідна інституційна база. Нині в Україні створено певні правові засади

Таблиця 4

Розбіжності між найбільш благополучними та проблемними регіонами у 2010 р.

	Максимальне значення	Мінімальне значення	Співвідношення максимального та мінімального значень
Обсяг валового регіонального продукту на особу, гривень	м. Київ 61088,0	Чернівецька обл. 9383,0	6,5
Обсяг реалізованої промислової продукції на особу, гривень (із врахуванням даних структурних підрозділів, розташованих в інших регіонах)	м. Київ 52560,5	Чернівецька обл. 3461,8	14,5
Обсяг валової продукції сільського господарства на особу (у порівнянних цінах), гривень	Черкаська обл. 5460,0	Луганська обл. 1068,0	5,1
Обсяг інвестицій в основний капітал на особу, гривень	м. Київ 9386,6	Херсонська обл. 1545,6	6,0
Обсяг виконаних будівельних робіт на особу, гривень	м. Київ 3587,0	Закарпатська обл. 277,0	12,9
Обсяг прямих іноземних інвестицій на особу, доларів США	м. Київ 7946,2	Тернопільська обл. 60,1	132,2
Сума податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів, мобілізованих органами Державної податкової служби (без урахування бюджетного відшкодування ПДВ) на особу, гривень	м. Київ 21780,1	Тернопільська обл. 1246,1	17,5
Обсяг доходів місцевих бюджетів без трансфертів на особу, гривень	м. Київ 5293,9	Тернопільська обл. 902,2	5,9
Обсяг експорту товарів на особу, доларів США	Донецька обл. 2949,5	Чернівецька обл. 115,0	25,6
Середньомісячна заробітна плата працівників, гривень	м. Київ 3431,0	Тернопільська обл. 1659,0	2,1
Рівень безробіття населення (за методологією МОП) у віці 15–70 років, %	Рівненська обл. 11,4	м. Київ 5,8	2,0
Забезпечення населення житлом, кв. м загальної площі на особу	Київська обл. 31,6	Автономна Республіка Крим 19,7	1,6
Рівень злочинності на 10 тис. населення, одиниць	Автономна Республіка Крим 169,6	Івано-Франківська обл. 41,2	4,1
Середній розмір пенсій, гривень	м. Київ 1556,0	Тернопільська обл. 950,3	1,6
Співвідношення чисельності пенсіонерів до середньооблікової чисельності працюючих, %	Тернопільська обл. 129,0	м. Київ 42,3	3,0

Примітка. Складено з використанням інформації Державної служби статистики України [3].

для територіального розвитку і для здійснення його планування. Зокрема, ухвалений Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів", впроваджується Державна стратегія регіонального розвитку та стратегії розвитку всіх адміністративно-територіальних утворень, створено Державний фонд регіонального розвитку тощо. Проте це не дало змоги задіяти механізм координації діяльності та гармонізації галузевих і секторальних програм із стратегічними завданнями державної політики регіонального розвитку. Складові регіонального розвитку держави на сьогодні регулюються більш ніж 20 Законами України, 5 рішеннями Конституційного суду України, низкою указів Президента України, рішень Уряду України та актів центральних органів виконавчої влади. [4]

На вирівнювання регіональної асиметрії спрямовані положення Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів", ухваленого у 2005 р., який передбачає державну підтримку депресивних територій та визначає критерії, за якими вони можуть отримати цей статус, а також вводить договірні відносини між Кабінетом Міністрів України та регіонами шляхом укладання Угод щодо регіонального розвитку.

Проте через жорсткі критерії визначення депресивності територій до 2009 р. жодна з територій в Україні їм не відповідала.

Після внесення змін до Закону у 2009 та 2011 р. депресивними можуть бути визнані:

1) регіон, в якому протягом останніх п'яти років середній показник обсягу валового регіонального продукту (до 2004 р. – обсягу валової доданої вартості) на особу є найнижчим;

2) промисловий район, в якому протягом останніх трьох років рівень зареєстрованого безробіття та частка зайнятих у промисловості є значно вищими, а обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) на особу та рівень середньомісячної заробітної плати є значно нижчими за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи;

3) сільський район, в якому протягом останніх трьох років щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, рівень середньомісячної заробітної плати та обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) на особу є значно нижчими, а частка зайнятих у сільському господарстві значно вища за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи;

4) місто обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення, в якому протягом останніх трьох років рівень зареєстрованого, зокрема довготривалого, безробіття є значно вищим, а рівень середньомісячної заробітної плати значно нижчий за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи;

5) населений пункт, на території якого з 1996 р. ліквідовані вугледобувні та вуглепереробні підприємства, але не були здійснені в повному обсязі заходи щодо вирішення соціально-економічних та екологічних питань, передбачені проектами ліквідації зазначених підприємств [5].

За результатами моніторингу, у 2007–2009 рр. відповідали критеріям депресивності лише 5 міст – Новий Розділ Львівської області, Лебедин та Шостка Сумської області, а також Ізюм та Первомайське Харківської області. За результатами моніторингу соціально-економічних показників за 2008–2010 рр., до вищезазначених міст приєдналися ще 3 – Бердичів Житомирської області, Токмак Запорізької та Переяслав-Хмельницький Київської.

Відповідно до закону механізм надання державної підтримки проблемним територіям передбачає виділення бюджетних коштів на реалізацію програм подолання депресивності територій, що визнані такими, а також залучення міжнародної технічної допомоги та інших джерел фінансування згідно із законодавством України.

З метою стимулювання розвитку депресивних територій у їх межах можуть здійснюватись такі заходи: цільове спрямування державних капітальних вкладень у розвиток виробничої, комунікаційної та соціальної інфраструктури; надання державної підтримки, у тому числі фінансової, малим підприємствам, сприяння формуванню об'єктів інфраструктури розвитку підприємництва, таких як бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні та консалтингові центри, венчурні фонди тощо; спрямування міжнародної технічної допомоги на вирішення актуальних соціально-економічних та екологічних проблем, а також здійснення інших найважливіших заходів; сприяння зайнятості населення, забезпечення цільового фінансування програм перекваліфікації та професійного розвитку трудових ресурсів, стимулювання трудової міграції, удосконалення соціальної сфери, зокрема, житлового будівництва, охорони здоров'я й охорони довкілля; надання іншої державної підтримки розвитку таких територій [5].

Сума коштів, що передбачається на фінансування всіх програм подолання депресивності територій протягом року з державного бюджету, не може бути меншою, ніж 0,2% від дохідної частини державного бюджету за відповідний період [5].

Проте реально жоден державний бюджет не передбачав кошти на програми подолання депресивності. До того ж закон не визначає граничних рівнів відхилення соціально-економічних показників розвитку територій від середніх показників розвитку територій відповідних груп, а делегує ці повноваження Кабінету Міністрів України. Не передбачались і окремо кошти на реалізацію угод щодо регіонального розвитку, яких на кінець 2011 р. було 7 – з Донецькою, Львівською, Волинською, Вінницькою, Івано-Франківською, Херсонською та Сумською областями. Проте поки що ці засади субсидіарності не стали вагомим інструментом стимулювання регіонального розвитку. Це свідчить про недостатню ефективність сучасної державної політики регіонального розвитку.

На наш погляд, серед головних проблем державної регіональної політики можна назвати: недосконалість нормативно-правової бази державного регулювання регіонального розвитку; відсутність системного підходу до аргументованості стратегічних імперативів регіонального розвитку; невизначеність цілей і пріоритетів політики подолання міжрегіональної диференціації розвитку та розвитку безпосередньо регіонів; відсутність чіткого механізму надання централізованої підтримки регіонам; розпорошеність фінансових ресурсів; а також низька спроможність місцевих бюджетів [7].

Важливою проблемою регіональної політики залишається необхідність законодавчого унормування процедури стратегічного планування регіонального розвитку, узгодження державних цільових програм з пріоритетами регіонального розвитку, перехід від розроблення формалізованих програмних документів регіонального розвитку до чітких стратегій з науково обґрунтованими пріоритетами розвитку; стимулювання інвестиційної діяльності в регіонах, у тому числі шляхом відродження територій пріоритетного розвитку насамперед у проблемних регіонах.

На нашу думку, основними інструментами регіональної політики мають стати: система міжбюджетного вирівнювання; програми підтримки соціально-економічного розвитку окремих територій, наприклад, депресивних, гірських, малих міст тощо; державні цільові програми; централізовані капітальні інвестиції, що спрямовуються на соціально-економічний розвиток регіонів; субвенції на ремонт, реконструкцію та утримання доріг комунальної власності; угоди щодо регіонального розвитку, які виконуються як Кабінетом Міністрів України, так і обласними радами.

Необхідність задіяння зазначених інструментів зумовлюється тим, що в останні роки посилюється неспроможність більшості громад і регіонів самостійно фінансувати власний розвиток. Формами вияву цього є щорічне збільшення частки трансфертів (відповідно 44,5%, 46,7%, 49,1% у доходах місцевих бюджетів у 2008–2010 рр. відповідно) і зменшення частки власних доходів громад. Частка дотацій вирівнювання зростає (53,6 та 56,1% у 2009 і 2010 р. відповідно), як і частка субвенцій із соціального захисту населення (36,7 і 38,3%), натомість частки додаткових дотацій та інших субвенцій скорочуються [3].

У 2012 р. створено Державний фонд регіонального розвитку, в якому будуть акумулюватись кошти на вищезазначені цілі, але ефективність його функціонування буде цілком і повністю залежати від впливу політичного лобізму на розподіл державних фінансових ресурсів.

Автори переконані, що саме через регіональну політику держава має реалізовувати свою функцію гаранта соціальної справедливості та стимулятора економічної безпеки і економічного розвитку, яка передбачає максимізацію виробництва національного ВВП та створення таких регіонів, котрі здатні реалізувати свої конкурентні переваги.

Подальший розвиток регіональної політики має ґрунтуватися на визначенні прийняттого балансу між стимулюванням найбільш розвинутих і запровадженням вирівнювальних механізмів подолання економічних та соціальних проблем слабких регіонів, у першу чергу, через розбудову інфраструктури та створення сприятливого інвестиційного середовища.

В умовах обмеженості бюджетних ресурсів більш актуальним стає застосування європейських принципів нового регіоналізму, що базуються на стимулюванні регіонів до саморозвитку, посиленні їх конкурентоспроможності за рахунок ефективного використання наявних ресурсів.

Такі підходи позитивно зарекомендували себе в Іспанії, Греції, Португалії, Франції, Німеччині, широко запроваджуються в Чехії, Угорщині, Польщі. Цей імпульс можна пояснити формулою "Розвиток регіонів – за власний рахунок" [1].

Так, комплексний розвиток регіонів і формування оптимальної структури їх господарського комплексу мають відбуватися шляхом використання екзогенних переваг (економіко-географічне положення, інфраструктурне забезпечення, природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний, людський потенціали тощо) у поєднанні з ендегенними можливостями.

Кожен регіон має визначити "полюси зростання", довкола яких мав би відбуватися подальший економічний розвиток і які б забезпечили в подальшому мультиплікативний ефект. Важливу роль у цьому можуть відігравати агенції регіонального розвитку, які мають стати своєрідними інституціями, котрі об'єднують зусилля влади, громадськості та бізнесу в питаннях регіонального розвитку.

Література

1. Бутко М. П. *Новий український регіоналізм в контексті євро-інтеграційних процесів* / М. П. Бутко // *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. – 2008. – Жовт.
2. *European Commission regional policy - inforegio* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/regional_policy/index_en.cfmountries.
3. *Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

4. *Регіони України у післякризовий період: ризики та перспективи розвитку.* – К. : НІСД, 2011. – 38 с.
5. *Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України № 2850-IV від 08.09.2005 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.*
6. *Регіональні тенденції [Центр перспективних досліджень].* – К. : Конус-Ю, 2003. – 61 с.
7. *Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 1001 від 21.01.2006 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon.rada.gov.ua/nit B.1 – Communication, Information and Relations with Third](http://zakon.rada.gov.ua/nit/B.1-Communication,InformationandRelationswithThird).*

Редакція отримала матеріал 23 травня 2012 р.